

ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ В СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ АКСІОЛОГІЧНОГО ПОЛЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Молодиченко Валентин, Молодиченко Наталія

*Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького*

e-mail: molodychenko@gmail.com

Розмаїття конкретно - історичних ціннісних систем ставить питання про їх типологізацію. Сьогодні існують різні точки зору на означену проблему, серед яких необхідно виокремити формаційний та цивілізаційний підходи. Формаційний підхід характеризується співвіднесенням типів ціннісних систем з етапами розвитку людства чи типами суспільно-економічних формацій, як це прийнято в марксистській системі цінностей, та вирішує задачу визначення основних, переважно економічних цінностей різних суспільств. Цивілізаційний підхід використовується в тих випадках, коли системи цінностей розглядаються в зв'язку з їх належністю до тих, що існували та існуючих конкретних цивілізацій. Прихильники даної методології говорять про «східну» та «західну» цивілізації, «традиційну» та «техногенну», «домашню» та «ринкову». В основу визначення культури західної та східної цивілізації покладено відмінності в способах пізнання в східних та західних культурах. Східне світоосягнення має інтуїтивний характер, що сприяє розвитку описових наук та імпресіоністського мистецтва. Час, природа, історія сприймаються як замкнутий цикл. Ієрархічна модель сімейних стосунків переноситься на соціальну сферу. Влада персоніфікується та обожнюється. Свобода особистості тлумачиться як відхід у внутрішні простори душі. Технічний розвиток суспільства не носить характеру пріоритетної цінності. [6]

Визначення та порівняння основних цінностей східних та західних суспільств було метою дослідження, яке проводилося співробітниками американських університетів та було спрямоване на виявлення особливостей світосприйняття в різних сучасних суспільствах [1, с. 51-64]. Типологізація цінностей була проведена за двома основними ознаками: за значенням цінності та за локальною належністю до культури. За останньою ознакою були виділені західні, східні, африканські, мусульманські та чорні культури Африки. Основні порівняння проводилися між західними та східними культурами. Аналізу було піддано групу цінностей, наявність яких передбачалася в більшості суспільств. За результатами досліджень система цінностей західних суспільств характеризується присутністю в ній як первинних таких цінностей, як індивідуальність, ієрархія, гроші, пунктуальність, спасіння, першість, агресивність, повага до молоді, колір шкіри, рівність жінок, людська гідність, ефективність, релігія, освіта, безпосередність. Первинні ознаки східної системи це такі: материнство, ієрархія, мужність, могутність, мир, скромність, карма, колективна відповідальність, повага до старших, гостинність, наслідування майна, збереження середовища, колір шкіри, святість ораної землі, патріотизм, релігія, авторитаризм. В відмінностях цих двох систем неважко прослідкувати ознаки тієї основи, за якою розділено західні та східні системи.

Західні ціннісні концепції включають принципи рівності, однакових норм, демократії. Рівень технічного розвитку суспільства має безсумнівну цінність. Мистецтво ґрунтується на геометричних формах та перспективі. Цінності техногенної культури склалися на основі західного способу пізнання світу. В рамках системи цінностей техногенного суспільства перетворююча діяльність як стосовно природи, так і соціальних об'єктів, розглядається як головне призначення людини. Особливу цінність являє наукова раціональність,

науково-технічне ставлення до світу. Наука та науково-технічний прогрес стають традиційними цінностями техногенної цивілізації. Вищими цінностями виступають інновація, творчість, прогрес.

Зміна цивілізаційних систем носить циклічний характер в рамках однієї цивілізації. Ця зміна передбачає нову систему нормативно-регулятивного контролю, функції якого виконує система цінностей. За Н. Смелзером циклічність зміни цінностей американського суспільства спостерігалась неодноразово протягом минулого століття: в 20-ті роки головною цінністю вважалося досягнення ділового успіху, 30-ті відбувся процес критики капіталістичних цінностей, який змінився в 40-ві цінностями самоконтроля, пуританської свідомості, почуття обов'язку, 50-ті роки домінували прагнення до швидкого успіху, високого престижу, споживання матеріальних благ та ослаблення інтересу до творчої діяльності. В 60-ті роки знову засуджуються звичайні шляхи досягнення успіху, а консервативні тенденції 70-х років можна вважати поверненням періоду загальноприйнятих традиційних цінностей. 80-ті роки характеризуються суперечливою тенденцією об'єднання попередніх десятиліть [2, с. 64].

В останню третину XX ст. цінності «техногенної» цивілізації стали піддаватися сумніву: на рівні пересічної свідомості фіксуються ознаки кризи цінностей техногенного суспільства. Ідеться про невдоволеність становищем особистості, про відчуження людини від породжених нею соціальних структур, про дегуманізацію соціальних зв'язків людей, формалізацію та безособистісність контактів на всіх рівнях, про цінність самоутвердження особистості та змістовної творчої праці. Загострились глобальні проблеми, породжені науково-технічним прогресом: загроза ядерного знищення людства, поглибилась екологічна криза.

Виникла необхідність перегляду існуючої системи цінностей техногенної культури. З цією метою необхідне надання гуманістичного виміру розвитку науки, формування її нового вигляду, що включатиме гуманістичні орієнтири та цінності. Потрібно переглянути розуміння ідеалу свободи, який би розумівся не лише як зняття залежності людини від зовнішніх факторів, але й як встановлення рівноправних стосунків з зовнішнім світом. Більшій цінності набули такі поняття, як інтеграція, діалог, консенсус, ненасилля, толерантність, бережливе ставлення до природи, рівноправ'я, самоцінність людської індивідуальності, самоцінність природи.

Формуванню нової системи цінностей передувало усвідомлення нових потреб людського суспільства, їх глобального характеру, взаємопов'язаності та актуальності, усвідомлення того факту, що загальногуманітарні цінності - це об'єкти потреби збереження всього людства як системи. Перші ознаки переходу сучасного західного суспільства до нових пріоритетів в системі цінностей були зафіксовані Р.Інгельхартом в сфері політичних орієнтацій. Зміни, що спостерігалися, дозволили висунути гіпотезу про глобальний перехід від цінностей «матеріалістичного» суспільства до цінностей «постматеріалістичного».

«Матеріалістичний» тип цінностей споріднений «техногенному» та «ринковому» і включає в себе набір цінностей, які є об'єктами потреб нормального існування особистості та функціонування суспільства, служить лише збереженню індивіда, робить його існування більш спокійним та безпечним. В системі домінують інструментальні цінності, орієнтація на теперішнє, на сьогоднішній день. Найважливіші цінності такої системи - це підтримання високого рівня економічного росту, стабільність економіки, боротьба з інфляцією, боротьба зі злочинністю тощо.

«Постматеріалістичні» цінності зумовлюють максимальну можливість розвитку та самореалізації особистості. Ця система дає імпульс ініціативі та творчим можливостям. Домінують термінальні цінності, які орієнтовані на майбутнє. Перехід до цієї системи означає моралізацію, одухотворення, демілітаризацію всіх форм суспільної діяльності. Дана система включає в себе такі елементи як важливість думки кожного члена суспільства, просування в напрямку до більш гуманного та менш безособистісного суспільства, демократичні

методи прийняття державних рішень, захист свободи слова, високий рівень естетичних вимог до повсякденного життя, пріоритетне значення ідей перед значенням грошей. Безсумнівно, що поширенню постматеріалістичної системи цінностей сприяє задоволення первинних вітальних потреб людини, досягнення певного рівня життя. Визначальним моментом формування нової системи цінностей все ж має стати прагнення зберегти людську цивілізацію та її культуру. Стихійні механізми саморегуляції суспільства не виконують свої функції, а тому в долю цивілізації має втрутитись «колективний розум людства, деяке глобальне, загальнопланетарне цілепокладання» [3, с. 11].

Трансляція цінностей змінює свою конфігурацію: трансляція правил замінюється трансляцією поведінкових вчинків. До числа абсолютних цінностей сучасного суспільства увійшло людське життя, а під впливом екологічних проблем - і життя у широкому розумінні слова. Це виявилось в концепціях «нового гуманізму» А. Печеї, «вітальних цінностей» Х. Ортегі-Гасета, «гуманістичної етики» Е. Фрома, «етики благоговіння перед життям» А. Швейцера. В свідомості закріплюється думка про те, що ніякі абстрактні «моральні цінності» не можуть бути вищими за цінності конкретного життя. Значимість людини визначається не її відповідністю «високому призначенню», а реальною унікальністю життя будь-якої істоти. Можна говорити про виникнення нової форми гуманізму, енвіроментальної, в основі якої є усвідомлення того, що гуманні відношення між людьми мають бути побудовані лише на основі відповідних відношень з екологічним середовищем. Відповідальність у цих взаєминах покладається на людину, прийняти її вона повинна свідомо.

На початку XXI століття у світі започатковується процес міжінтеграційної зміни цінностей і ціннісних орієнтирів. В цьому плані важливо порівняти західну, зокрема, європейську і українську системи цінностей. Сучасні європейські цінності [4, с. 158-161] - рівність, особистість і її унікальність, відокремлення церкви від держави, релігійна терпимість і свобода - беруть початок з християнської релігії.

Сучасна європейська модель побудована на принципах взаємоповаги, терпимості, етнічного, культурного та релігійного розмаїття. Але у свідомості європейців їхня ідентичність, що склалася історично, ґрунтується саме на християнських цінностях. Бо історично свобода совісті була тим здобутком «європейської перебудови» - Реформації, що викликала велике зрушення у людській свідомості, спричинив формування й конституційне затвердження інших ліберальних прав і свобод. Важливе значення означеної цінності полягає в тому, що демократія дає змогу знаходити й ефективно використовувати форми нормального співіснування громадян, які дотримуються різних релігійних уподобань [5, с. 176-179]. Принципи демократії в їх сучасному розумінні виводять питання віри з «фокусу» моральних вимог, які можуть ставитися до громадян з боку суспільства. Релігійні вподобання та переконання людини визнаються цариною індивідуального вибору, куди не можна втручатися .

Якщо порівняти термін «лібералізм» з іншими ключовими для політичної та громадської діяльності термінами «демократія» і «націоналізм», то можна констатувати, що стан і напрямки їх досліджень філософами та іншими суспільствознавцями України переважно стосуються не останніх подій, а поглядів класиків і науковців минулих часів [7, с. 243-253].

Осмилення цих понять на теренах сучасної України має свою специфіку. Переважна частина населення України набиралася грамоти й наукових знань ще в радянській системі освіти чи в тій, яка існувала у 1990-х роках і мало чим відрізнялася від попередньої. Слово «демократія» фігурувало часто і в позитивному сенсі, «націоналізм» - рідше та переважно в негативному звучанні (якщо він стосувався Радянської України та її громадян). У ще гіршому становищі опинилося слово «лібералізм» - воно і проникло у свідомість більшості учнів і студентів у сотні разів рідше, ніж «демократія», і мало при цьому негативне забарвлення.

Із викладеного вище можна зробити висновок, що змінення ситуації відбувається дуже складно і повільно, оскільки доводиться змінювати ставлення до ліберальної ідеології більшої частини населення України.

В принципі це можливо, але після витрат часу та значних коштів, бо доведеться викоринювати негативний стереотип сприйняття слова «лібералізм» і замінити на позитивний. З поняттям «лібералізм» в українському соціумі пов'язані певні упередження, які посилюють вже зазначені перешкоди до його швидкого поширення. Таким чином «запозичення» європейських цінностей, їхня інституалізація в аксіологічну сферу українського суспільства є невід'ємним фактором його позитивного розвитку.

Список використаних джерел

1. Ситарам К.С., Когделл Р.Т. Основы межкультурной коммуникации / К.С. Ситарам, Р.Т. Когделл // Человек. - 1992. - №2. - С.51-64.
2. Смелзер Н. Социология: [пер. с англ]. - М.:Феникс, 1994. - 64 с.
3. Моисеев Н. Палитра цивилизации: разнообразие и единство / Н. Моисеев //Человек. - 1992. - №3. - С. 11.
4. Дені де Ружмон. Європа у грі. Шанс Європи. Відкритий лист до європейців. [пер. з фр.] - Львів, Львівський університет ім. І. Франка, 1999. - с. 174/
5. Молодиченко В. Свобода волі як підґрунтя морального вибору особистості / В. Молодиченко // Філософські обрії. – 2010. - № 23. – С. 174-186.
6. Олексенко Р.І. Вплив комунікацій на ціннісні орієнтири особистості / Р. І. Олексенко // Гуманітарний вісник ЗДІА – 2015. - № 62. – С. 65-73.
- 7.Кравченко О.М. Ліберальний діалог: можливості та обмеження / О.М. Кравченко // Практична філософія, 2011. - №3. - С. 243-253.